

«ТРИСКЛАДОВИЙ ТЕСТ» ДЛЯ ОЦІНКИ ПРАВОМІРНОСТІ ВТРУЧАННЯ У ПРАВО ВЛАСНОСТІ

Антонюк О. І.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту охорони здоров'я
Національного медичного університету імені О. О. Богомольця,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
старший партнер Юридичної фірми «О2»*

У статті досліджуються критерії правомірності втручання держави у право власності, вироблені у практиці Європейського суду з прав людини. На підставі аналізу рішень даного суду розкритий зміст таких умов, як законність втручання у право власності, легітимність мети такого втручання та справедлива рівновага між інтересами захисту права власності та загальними інтересами. Приділена увага застосуванню принципу «належного урядування» під час оцінки пропорційності втручання держави у майнову сферу добросовісного набувача майна.

В статье исследуются критерии правомерности вмешательства государства в право собственности, разработанные в практике Европейского суда по правам человека. На основании анализа решений данного суда раскрыто содержание таких условий, как законность вмешательства в право собственности, легитимность цели такого вмешательства и справедливое равновесие между интересами защиты права собственности и общими интересами. Уделено внимание применению принципа «надлежащего управления» для оценки пропорциональности вмешательства государства в имущественную сферу добросовестного приобретателя имущества.

The author of the article has studied the criteria for the admissibility of state's interference in the right to ownership developed in the practice of the European Court of Human Rights. Based on the analysis of the decisions of this court, the author has revealed the content of such conditions as the legality of interference in the right to ownership, the legitimacy of the purpose of such interference and a fair balance between the interests for the protection of property rights and general interests. Special attention has been paid to the application of the principle of «proper governance» while assessing the proportionality of state interference in the property sphere of a purchaser of property in good faith.

Ключові слова: право власності, трискладовий тест, легітимна мета, законність, належне урядування, пропорційність втручання, суспільний інтерес.

Постановка проблеми. Питання охорони та захисту права власності залишаються найактуальнішими. Аналіз судової практики свідчить про численні порушення щодо права, що допускаються у тому числі органами державної виконавчої влади та місцевого самоврядування. Під час вирішення справ щодо втручання у права власності національні суди керуються переважно критерієм законності оспорюваних дій чи індивідуальних актів.

Водночас відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [1] суди мають застосовувати під час розгляду справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) як джерела права, що передбачають й інші критерії, які мають бути дотримані суб'єктами публічного права під час втручання у право власності.

Критерії правомірності втручання держави у право власності закладені у ст. 1 Першого Протоколу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2] (далі – Перший Протокол) та утворюють «трискладовий тест», за допомогою якого має відбуватися оцінка відповідного втручання.

Важливо розуміти те, що зазначені критерії розраховані саме на стадію прийняття відповідними суб'єктами публічного права рішень про втручання у право власності, проте переважно вони використовуються саме під час судового захисту. При цьому у Главі 4 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», що має назву «Застосування в Україні Конвенції та практики Суду» детально йдеться про застосування Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і практики ЄСПЛ судами, тоді як про органи місцевого самоврядування не згадується, а щодо органів державної влади йдеться про контроль за дотриманням відповідних положень Міністерством юстиції України під час реєстрації нормативно-правових актів, а також міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади – у адміністративній практиці.

У цьому контексті доцільно звернути увагу на формулювання ч. 2 ст. 19 Конституції України [3], відповідно до якої органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. У цьому приписі не йдеться про міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, що відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства України.

Термін «законодавство», як зауважив Конституційний Суд України [4], у законах вживається у різних значеннях: в одних маються на увазі лише закони; в інших, передусім кодифікованих, в поняття «законодавство» включаються як закони та інші акти Верховної Ради України, так і акти Президента України, Кабінету Міністрів України, а в деяких випадках також і нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади.

Проте це не означає, що органи державної влади і місцевого самоврядування уповноважені діяти за межами, передбаченими зазначеними вище міжнародними договорами.

Дотримання критеріїв правомірності на стадії втручання у право власності має розглядатися у контексті ст. 3 Конституції України, за якої утвердження та забезпечення прав людини є головним обов'язком держави.

Наприклад, відповідно до під. 3 п. б ст. 35 Закону України «Про місцеве самоврядування» [5] до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить забезпечення на відповідній території в межах наданих повноважень реалізації міжнародних зобов'язань України

Слід звернути увагу на формулювання ч. 4 ст. 13 Конституції України, в якій йдеться про те, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання. Однак первісним обов'язком суб'єктів публічного права є дотримання принципу непорушності права власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінки законності втручання у право власності з позиції європейських стандартів досліджувалося такими вченими, як Н. Блажівська, С. Бурденюк, Н. Горобець, М. Карсс-Фріск, О. Кот, В. Кравчук, Н. Кузнецова, А. Мірошниченко, П. Пушкар, Я. Романюк, В. Рум'янцева, А. Яковлев, та деякими іншими. Проте критерії правомірності втручання держави у право власності у контексті такої юридичної конструкції, як «трискладовий тест» для оцінки такого втручання, не досліджувалися.

Мета статті полягає у визначенні змісту «трискладового тесту» для оцінки втручання держави у право власності.

Виклад основного матеріалу. У ст. 1 Першого Протоколу містяться три норми: 1) кожна особа має право мирно володіти своїм майном; 2) позбавлення власності є допустимим винятково в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права; 3) держава має повноваження вводити у дію закони, необхідні для здійснення контролю за користуванням майном: а) відповідно до загальних інтересів; б) для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.

ЄСПЛ наголошує на тому, що зазначені норми не є окремими, а друга і третя норми стосуються лише конкретних випадків втручання у право на мирне володіння майном. Зокрема, втручання у здійснення права на мирне володіння майном у розумінні першого речення ст. 1 Першого Протоколу також повинно переслідувати мету у суспільному інтересі (рішення ЄСПЛ у справі "Zelenchuk and Tsytsyura v. Ukraine" [6]).

Перед тим як з'ясувати, чи було дотримано першу норму, Суд повинен встановити застосовність у цій справі решти двох норм (рішення ЄСПЛ у справі "Sporrong and Lönnroth v. Sweden" [7]).

Щодо першого припису ЄСПЛ у п.п. 63-64 рішення у справі "Marckx v. Belgium" [8] зауважив, що, визнаючи право на безперешкодне користування своїм майном, ст. 1 за своєю суттю є гарантією права власності. Держава сама визначає «необхідність» відповідного закону, а наявність «спільного інтересу» може спонукати державу до «здійснення контролю за використанням власності», включаючи розпорядження та спадкування. У цій справі ЄСПЛ встановив порушення ст. 1 Першого Протоколу з огляду на відсутність об'єктивного та розумного обґрунтування запровадженої державою дискримінаційної заборони незаміжній жінці дарувати та заповідати майно власній дитині, що не було зумовлено «загальним інтересом».

Для встановлення факту втручання у право власності, як зауважує ЄСПЛ у п. 36 рішення у справі “Andriy Rudenko v. Ukraine” [9], не має значення той факт, що власнику було присуджено компенсацію за втрату. Однак умови щодо компенсації є суттєвими для оцінки дотримання під час запровадження оскаржуваного заходу справедливого балансу за ст. 1 Першого Протоколу.

ЄСПЛ визначає найважливішою вимогою ст. 1 Першого Протоколу законність будь-якого втручання державного органу у право на мирне володіння майном, тобто його відповідність національному законодавству та принципу верховенства права, що включає свободу від свавілля (рішення у справі “East/West Alliance Limited v. Ukraine” [10]).

Наприклад, у п. 67 рішення у справі “Rysovskyy v. Ukraine” [11] ЄСПЛ зазначив, що відповідно до усталеної практики ЄСПЛ неспроможність державних органів надати заявнику майно, присуджене йому згідно з остаточним рішенням суду, зазвичай становить втручання, несумісне з гарантіями, закріпленими у п. 1 ст. 1 Першого Протоколу (рішення у справах “Burdov v. Russia” [12], “Voytenko v. Ukraine” [13]). У справі “Rysovskyy v. Ukraine” [11] ЄСПЛ констатував, що Уряд не надав жодного пояснення, яке б виправдало невиконання рішення у цій справі як «законне».

Принцип законності зумовлює й певну якість нормативних приписів, а саме достатню доступність, чіткість і передбачуваність у своєму застосуванні положень національного законодавства. У п. 37 рішення у справі “Tolstoy Miloslavsky v. United Kingdom” [14] ЄСПЛ зазначив, що під терміном «закон» слід розуміти: 1) законодавчі акти; 2) прецедентне право. Закон має відповідати вимогам «доступності» та «передбачуваності».

Наприклад, у справі “Andriy Rudenko v. Ukraine” [9] ЄСПЛ встановив, що суд рішенням припинив частку у праві власності на квартиру, хоча позивач не перерахував на депозитний рахунок суду компенсацію вартості цієї частки, що вимагалось у ст. 365 ЦК України. ЄСПЛ зазначає, що положення Цивільного кодексу від 2003 року про попередню компенсацію відображає конституційну гарантію її отримання за будь-яке позбавлення власності, за винятком умов воєнного чи надзвичайного стану. Вимога попереднього платежу є не технічним складником процедури відчуження майна, яка встановлена законом, а основною вимогою, на якій має ґрунтуватися рішення суду про позбавлення особи майна без її згоди. З огляду на зазначене ЄСПЛ дійшов висновку про те, що рішення національних судів не мали юридичної підстави, оскільки суди свавільно відхилилися від писаного права, не надавши обґрунтування й порушивши вимоги другого речення п. 1 ст. 1 Першого Протоколу.

Порушенням права власності буде вважатися позбавлення власності, проведене хоча і на умовах, передбачених у законі, проте за відсутності суспільного інтересу.

Наприклад, у п. 79 рішення у справі “Brumărescu v. Romania” [15] ЄСПЛ зазначив, що ні сам Верховний суд, ні Уряд не намагалися виправдати позбавлення власності наявністю суттєвих підстав «в інтересах суспільства». ЄСПЛ у наведеному рішенні наголосив на тому, що оскільки Конвенція має на меті гарантувати права, які є «практичними та дієвими», потрібно з'ясувати, чи відбулося фактичне відчуження. У зазначеній справі рішення Верховного суду позбавило заявника права власності на будинок, наданий йому остаточним судовим рішенням, постановленим на його користь. За цих обставин ЄСПЛ визнав, що внаслідок рішення Верховного суду заявника було позбавлено його майна в значенні другого речення ч. 1 ст. 1 Першого Протоколу (п. 77 рішення).

Під час втручання у право власності має існувати обґрунтоване пропорційне співвідношення між вжитими заходами та метою, якої прагнули досягти, у тому числі заходами, спрямованими на здійснення контролю за користуванням майном фізичною особою. Суд повинен встановити, чи було покладено на відповідну особу непропорційний та надмірний тягар внаслідок втручання держави (п. 101 рішення ЄСПЛ у справі “Zelenchuk and Tsytsyura v. Ukraine” [6]).

ЄСПЛ у п. 78 рішення у справі “Brumărescu v. Romania” [15] зауважив на тому, що будь-яке втручання у право власності має також відповідати вимозі пропорційності. Вимоги загального інтересу суспільства мають справедливо врівноважуватися з вимогами захисту основних прав особи, і пошук такої справедливої рівноваги є невіддільною умовою всієї Конвенції. Необхідної рівноваги не буде досягнуто, якщо на заінтересовану особу покладатиметься особистий і надмірний тягар.

У таких справах суд повинен здійснити загальний розгляд різних інтересів, які є предметом спору, та має дослідити реалії оскаржуваної ситуації, зокрема, умови компенсації, поведінку сторін, у тому числі вжиті державою заходи та їх реалізацію. У цьому контексті невизначеність – законодавча, адміністративна або така, що виникає із застосовної органами влади практики, є фактором, який слід враховувати під час оцінки поведінки держави (рішення ЄСПЛ у справі “Broniowski v. Poland” [16]).

Наприклад, у п. 144 рішення у справі “Zelenchuk and Tsytsyura v. Ukraine” [6] ЄСПЛ, оцінюючи суворість тягара, покладеного на заявників, визначив такими, що стосуються справи: 1) тривалість дії обмежень; 2) обсяг обмежень; 3) характер обмежень. ЄСПЛ зазначив, що остання риса правового режиму, який поширюється на заявників (загальність і негнучкість обмеження, що не підлягає індивідуальному перегляду та винятків), означає, що пропорційність заходу, який обмежує їхні права, не було розглянуто на законодавчому чи індивідуальному рівнях. ЄСПЛ у цій справі дійшов висновку,

що на заявників як на фізичних осіб було покладено тягар нездатності органів влади дотриматися встановлених ними самими цілей і кінцевих строків. З огляду на непереконливість підстав щодо вибору найбільш обмежувальної альтернативи з доступних органам влади (а не менш обмежувальних заходів) ЄСПЛ визнав покладений тягар надмірним.

Для національної судової практики достатньо актуальним є питання захисту законних інтересів землевласників, щодо яких ставиться питання про скасування рішення про виділення земельної ділянки у власність.

У справі “*Rysovskyy v. Ukraine*” [11] ЄСПЛ визнав втручанням у право власності скасування районною радою свого рішення про виділення земельної ділянки заявнику. У п. 68 рішення ЄСПЛ наголосив на тому, що ця дія, яка фактично анулювала юридичну підставу, на якій виникло первісне право заявника на землю, становила втручання у зазначене право. У контексті цієї справи застосовуються ті самі принципи, незалежно від того, чи становило відповідне втручання «позбавлення власності», чи ні.

ЄСПЛ у подібних справах оцінює дії держави з позиції принципу «належного урядування», відповідно до змісту якого у разі, коли йдеться про питання загального інтересу, зокрема, якщо справа впливає на такі основоположні права людини, як майнові, державні органи повинні діяти вчасно та в належний і якомога послідовніший спосіб, зокрема, запровадити внутрішні процедури, які посилять прозорість і ясність їхніх дій, мінімізують ризик помилок (рішення у справах “*Rysovskyy v. Ukraine*” [11], “*Toscuta and Others v. Romania*” [17], “*Lelas v. Croatia*” [18]) і сприятимуть юридичній визначеності у цивільних правовідносинах, які зачіпають майнові інтереси (рішення у справі “*Oneryildiz v. Turkey*” [19]).

Цей принцип зазвичай не повинен перешкоджати державним органам виправляти випадкові помилки, навіть ті, причиною яких є їхня власна недбалість (рішення у справі “*Rysovskyy v. Ukraine*” [11]). Проте потреба виправити «помилку» не повинна непропорційним чином втручатися у нове право, набуте особою, яка покладалася на легітимність добросовісних дій державного органу. Тобто державні органи, які не впроваджують або не дотримуються своїх власних процедур, не повинні мати можливість отримувати вигоду від своїх протиправних дій або уникати виконання своїх обов'язків (рішення у справі “*Lelas v. Croatia*” [18]).

Ризик помилки державного органу повинен покладатися на державу, а помилки не можуть виправлятися за рахунок осіб, яких вони стосуються. У контексті скасування помилково наданого права на майно принцип «належного урядування» може потребувати виплати компенсації чи іншого виду належного відшкодування колишньому добросовісному власникові (рішення у справах “*Rysovskyy v. Ukraine*” [11], “*Toscuta and Others v. Romania*” [17]).

Слід враховувати, що в окремих випадках незаконне володіння чужою річчю також може підпадати під дію ст. 1 Першого Протоколу за умови, що обставини справи надають заявникові правовий титул на матеріально-правовий інтерес, що знаходиться під охороною ст. 1 Першого Протоколу [20, с. 110].

Наприклад, Верховний Суд у постанові від 3 квітня 2019 року у справі № 372/4581/14-ц [21] зауважив на тому, що принцип «належного урядування» не встановлює абсолютної заборони на витребування із приватної власності майна, у тому числі й земельних ділянок, на користь держави, якщо майно вибуло з власності держави у незаконний спосіб, а передбачає критерії, які слід враховувати під час вирішення цього питання для того, щоб оцінити правомірність і допустимість втручання держави у право на мирне володіння майном. Дотримання принципу «належного урядування» оцінюється одночасно з додержанням принципу «пропорційності», «справедливої рівноваги між інтересами суспільства та необхідністю додержання фундаментальних прав окремої людини», що має бути з'ясований у кожній конкретній справі на підставі безпосередньо встановлених обставин і фактів.

У цій справі Верховний Суд дійшов висновку, що витребування на користь територіальної громади з володіння громадянина земельної ділянки буде непропорційним втручанням у право на мирне володіння майном, оскільки прокурором не доведено, що таке втручання не порушить справедливого балансу інтересів, а саме: позитивні наслідки вилучення земельної ділянки для захисту інтересів територіальної громади є більш важливими, ніж дотримання права громадянина, який законним шляхом добросовісно набув майно, покладаючись на легітимність добросовісних дій органу місцевого самоврядування. Виконавчий комітет селищної ради хоч і не мав права розпоряджатися земельною ділянкою, але таке розпорядження не порушило вимог Земельного кодексу України у частині категорії земельної ділянки, переданої у власність. Отже, відсутні підстави вважати звернення прокурора до суду з цим позовом таким, що спрямоване на задоволення суспільної потреби у відновленні законності та суспільно важливого і соціально значущого питання.

Аналогічна позиція відображена й у постанові Верховного Суду від 27 березня 2019 року у справі № 369/4858/16-ц [22], в якій зауважено на тому, що хоча сільською радою і порушені вимоги щодо порядку припинення права постійного користування земельною ділянкою державного підприємства, яке добровільно відмовилось від такого права, але з урахуванням того, що громадяни

отримали земельні ділянки та правомірно сподівалися на мирне володіння своїм майном, оцінюючи співвідношення порушених інтересів держави, за захистом яких звернувся прокурор, та наслідки втручання у право на мирне володіння майном не одного громадянина, з метою дотримання справедливого балансу інтересів сторін, у цій справі відсутня легітимна мета втручання у право власності на землю.

У справі “Rysovskyy v. Ukraine” [11] ЄСПЛ констатував те, що процедура скасування рішення не передбачала достатніх гарантій від зловживань з боку державних органів, оскільки: 1) дозволяла державним органам ретроспективно позбавляти особистих прав, наданих помилково, без будь-якого відшкодування добросовісним набувачам; 2) надавала державним органам можливість позбавляти таких прав за власним бажанням, у будь-який час і без залучення сторін, чиї інтереси зачіпаються. Непослідовний і некоординований підхід державних органів до ситуації заявника призвів до невизначеності щодо його права на земельну ділянку, що тривала приблизно двадцять років, близько тринадцяти з яких підпадало під часову юрисдикцію ЄСПЛ.

ЄСПЛ зазначив, що незалежно від будь-яких фінансових наслідків, розчарування, яке може виникнути у результаті такої триваючої ситуації невизначеності, саме по собі становить непропорційний тягар, який був посилений відсутністю будь-якого відшкодування за нескінченну неможливість формальної реалізації заявником його права на земельну ділянку (п. 77 рішення у справі “Rysovskyy v. Ukraine” [11]).

Схожа позиція відображена у рішенні у справі “Grafov v. Ukraine” [23], в якому ЄСПЛ зауважив на тому, що у контексті скасування права власності на майно, яке виникло помилково, принцип належного врядування може покладати на владу зобов’язання не лише оперативно виправити допущену помилку, а й виплатити відповідну компенсацію добросовісному набувачу майна. ЄСПЛ також зазначив, що суд апеляційної інстанції під час розгляду справи не розглянув питання пропорційності втручання у право власності Заявника та можливість відновлення справедливої рівноваги.

До аналогічного висновку ЄСПЛ дійшов у рішенні у справі “Kryvenkyy v. Ukraine” [24]. ЄСПЛ встановив, що заявник отримав і володів земельною ділянкою добросовісно та відповідно до дійсного сертифікату, сплачував податок на землю та користувався нею з 1997 року як власник частки земельної ділянки, що належала колгоспу, та з 2003 року (отримавши право приватної власності на землю), а у 2006 році заявника було позбавлено земельної ділянки без надання відповідної компенсації чи іншого виду належного відшкодування, що є покладенням на заявника непропорційного тягара у зв’язку з позбавленням права на землю та порушенням ст. 1 Першого Протоколу.

Висновки.

1. Зміст «трискладового тесту» для оцінки відповідності втручання у право власності європейським стандартам правомірності такого втручання охоплює такі критерії, які мають оцінюватися у сукупності: 1) законність втручання; 2) легітимна мета (виправданість втручання загальним інтересом); 3) справедлива рівновага між інтересами захисту права власності та загальними інтересами (дотримання принципу пропорційності між використовуваними засобами і переслідуваною метою та уникнення покладення на власника надмірного тягарю).

Невідповідність втручання у право власності хоча б одному з зазначених критеріїв свідчить про протиправність втручання навіть у разі дотримання національного законодавства та (або) призначення власнику компенсації.

2. У разі скасування права власності, що виникло помилково, відповідно до принципу «належного врядування» на владу може бути покладене зобов’язання не лише оперативно виправити допущену помилку, а і виплатити компенсацію добросовісному набувачу майна, оскільки ризик помилки державного органу має нести держава.

Література:

1. Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 09.05.2019).
2. Перший Протокол Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535 (дата звернення: 09.05.2019).
3. Конституції України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 09.05.2019).
4. Рішення Конституційного Суду України від 09.07.1998 р. № 12-рп/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98> (дата звернення: 09.05.2019).
5. Про місцеве самоврядування: Закон України 21.05.1997 р. № 280/97-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення: 09.05.2019).

6. Рішення ЄСПЛ у справі “Zelenchuk and Tsytsyura v. Ukraine” від 22.05.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c79 (дата звернення: 09.05.2019).
7. Рішення ЄСПЛ у справі “Sporrong and Lönnroth v. Sweden” від 23.09.1982 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_098 (дата звернення: 09.05.2019).
8. Рішення ЄСПЛ у справі “Marckx v. Belgium” від 13.06.1979 р. URL: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/marks-protiv-belgii-postanovlenie-evropejskogo-suda/> (дата звернення: 09.05.2019).
9. Рішення ЄСПЛ у справі “Andriy Rudenko v. Ukraine” від 21.12.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_671 (дата звернення: 09.05.2019).
10. Рішення ЄСПЛ у справі “East/West Alliance Limited v. Ukraine” від 23.01.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_994 (дата звернення: 09.05.2019).
11. Рішення ЄСПЛ у справі “Rysovskyy v. Ukraine” від 20.10.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_854 (дата звернення: 09.05.2019).
12. Рішення ЄСПЛ у справі “Burdov v. Russia” від 07.05.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_045 (дата звернення: 09.05.2019).
13. Рішення ЄСПЛ у справі “Voytenko v. Ukraine” від 29.06.2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_223 (дата звернення: 09.05.2019).
14. Рішення ЄСПЛ у справі “Tolstoy Miloslavsky v. United Kingdom” від 13.07.1995 р. URL: https://mmdc.ru/praktika_evropejskogo_suda/praktika_po_st10_evropejskoj_konvencii/europ_practice72/ (дата звернення: 09.05.2019).
15. Рішення ЄСПЛ у справі “Brumărescu v. Romania” від 28.11.1999 р. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?Aldx=307> (дата звернення: 09.05.2019).
16. Рішення ЄСПЛ у справі “Broniowski v. Poland” від 22.06.2004 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/SO1119?an=1> (дата звернення: 09.05.2019).
17. Рішення ЄСПЛ у справі “Toscuta and Others v. Romania” від 25.11.2008 р. URL: <https://taxlink.ua/ua/court/sprava-toshkuce-i-inshi-proti-rumunii/> (дата звернення: 09.05.2019).
18. Рішення ЄСПЛ у справі “Lelas v. Croatia” від 20.05.2010 р. URL: <https://taxlink.ua/ua/court/sprava-lelas-proti-horvatii/#hscq=0040nqr> (дата звернення: 09.05.2019).
19. Рішення ЄСПЛ у справі “Oneryildiz v. Turkey” від 18.06.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_181 (дата звернення: 09.05.2019).
20. Блажівська Н.Є. Речові права на чуже майно в практиці Європейського суду з прав людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 5. С.107–111. URL: http://www.pap.in.ua/5_2018/28.pdf (дата звернення: 09.05.2019).
21. Постанова Верховного Суду від 03.04.2019 р. у справі № 372/4581/14-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81020315> (дата звернення: 09.05.2019).
22. Постанові Верховного Суду від 27 березня 2019 року № 369/4858/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80919024>.
23. Рішення ЄСПЛ у справі “Grafov v. Ukraine” від 18.12.2018 р. URL: https://protocol.ua/ua/grafov_protiv_ukraini/ (дата звернення: 09.05.2019).
24. Рішення ЄСПЛ у справі “Kryvenkyy v. Ukraine” від 16.02.2017 р. URL: https://protocol.ua/ua/krivenkiy_protiv_ukraini/ (дата звернення: 09.05.2019).